

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

LÍ VIỆT HƯƠNG

**ĐỊA DANH HUYỆN ĐỊNH HOÁ
TỈNH THÁI NGUYÊN**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ

THÁI NGUYÊN- 2009

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

LÍ VIỆT HƯƠNG

**ĐỊA DANH HUYỆN ĐỊNH HOÁ
TỈNH THÁI NGUYÊN**
CHUYÊN NGÀNH NGÔN NGỮ
MÃ SỐ: 602201

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ

NGƯỜI HƯỚNG DẪN: T.S LÊ VĂN TRƯỜNG

THÁI NGUYÊN- 2009

MỤC LỤC

Trang

Mục lục

Danh mục các kí hiệu

Danh mục các mô hình, bảng biểu

MỞ ĐẦU

1

1. Lí do chọn đề tài
2. Mục đích nghiên cứu
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu
4. Phương pháp nghiên cứu
5. Tư liệu và cách xử lí tư liệu
6. Ý nghĩa khoa học và thực tiễn của đề tài
7. Kết cấu của luận văn

Chương 1: CƠ SỞ LÝ THUYẾT VÀ TƯ LIỆU VỀ ĐỊA BÀN, ĐỊA DANH HUYỆN ĐỊNH HOÁ

1.1. Lịch sử vấn đề

- 1.1.1. Sơ lược lịch sử nghiên cứu địa danh trên thế giới
- 1.1.2. Vấn đề nghiên cứu địa danh ở Việt Nam
- 1.1.3. Vấn đề nghiên cứu địa danh huyện Định Hoá tỉnh Thái Nguyên

1.2. Cơ sở lý thuyết về địa danh

- 1.2.1. Định nghĩa địa danh
- 1.2.2. Phân loại địa danh
- 1.2.3. Các phương diện nghiên cứu địa danh và hướng tiếp cận của đề tài

1.3. Vấn đề tư liệu về địa bàn, địa danh huyện Định Hoá

- 1.3.1. Những vấn đề về địa bàn có liên quan đến địa danh huyện Định Hoá
  - 1.3.1.1. Đặc điểm địa lí
  - 1.3.1.2. Dân cư và văn hoá
  - 1.3.1.3. Ngôn ngữ

1.3.2. Kết quả thu thập và phân loại địa danh huyện Định Hoá

1.3.2.1. Kết quả thu thập địa danh

1.3.2.2. Kết quả phân loại địa danh

1.4. Tiểu kết chương 1

Chương 2: ĐẶC ĐIỂM ĐỊA DANH HUYỆN ĐỊNH HOÁ

2.1. Những đặc điểm cấu tạo địa danh huyện Định Hoá

2.1.1. Mô hình cấu tạo địa danh

2.1.1.1. Vài nét khái quát

2.1.1.2. Mô hình cấu tạo địa danh huyện Định Hoá

2.1.2. Vấn đề thành tố chung

2.1.2.1. Kết quả thu thập và phân loại

2.1.2.2. Cấu tạo của thành tố chung

2.1.2.3. Khả năng chuyển hoá của thành tố chung

2.1.3. Địa danh

2.1.3.1. Số lượng yếu tố cấu tạo địa danh

2.1.3.2. Các kiểu cấu tạo địa danh

2.1.3.3. Các phương thức cấu tạo địa danh

2.2. Đặc điểm ý nghĩa địa danh huyện Định Hoá

2.2.1. Ý nghĩa địa danh và phương pháp xác định ý nghĩa

2.2.1.1. Vấn đề ý nghĩa địa danh

2.2.1.2. Phương pháp xác định ý nghĩa địa danh

2.2.2. Những đặc điểm chính về ý nghĩa của các yếu tố trong địa danh huyện Định Hoá

2.2.2.1. Tính rõ ràng về nghĩa của các yếu tố được thể hiện qua nguồn gốc ngôn ngữ

2.2.2.2. Các yếu tố trong địa danh Định Hoá phản ánh tính đa dạng loại hình các đối tượng địa lí và mang tính cảnh quan rõ nét

2.2.3. Phân loại ý nghĩa địa danh

2.2.3.1. Nhóm địa danh không có nghĩa

2.2.3.2. Nhóm địa danh có nghĩa

2.2.3.3. Nhóm địa danh chưa rõ nghĩa

2.3. So sánh địa danh hành chính huyện Định Hóa với địa danh hành chính một số địa phương thuộc khu vực vùng núi Đông Bắc Bắc Bộ

2.4. Tiểu kết chương 2

Chương 3: MỘT VÀI ĐẶC TRƯNG VĂN HOÁ TRONG ĐỊA DANH HUYỆN ĐỊNH HOÁ

3.1. Một số vấn đề về ngôn ngữ và văn hoá

3.1.1. Khái niệm văn hoá

3.1.2. Mối quan hệ giữa ngôn ngữ và văn hoá

3.2. Đặc trưng văn hoá thể hiện trong địa danh

3.2.1. Đặc trưng văn hoá thể hiện qua thành tố ngôn ngữ

3.2.2. Sự thể hiện các tồn tại của văn hoá trong địa danh

3.2.2.1. Địa danh phản ánh sự tồn tại của di sản văn hoá vật thể

3.2.2.2. Địa danh phản ánh sự tồn tại của di sản văn hoá phi vật thể

3.2.3. Sự thể hiện các phương diện văn hoá trong địa danh

3.2.3.1. Phương diện văn hoá sinh hoạt

3.2.3.2. Phương diện văn hoá sản xuất

3.2.3.3. Phương diện văn hoá vũ trang

3.3. Tiểu kết chương 3

KẾT LUẬN

THƯ MỤC THAM KHẢO

PHẦN PHỤ LỤC

DANH MỤC CÁC KÍ HIỆU

1. Quy ước về cách viết tắt địa danh các xã, thị trấn

- CC: thị trấn Chợ Chu
- BC: xã Bảo Cường
- BL: xã Bảo Linh
- BT: xã Bình Thành
- BY: xã Bình Yên
- BN: xã Bộc Nhiêu
- ĐM: xã Điem Mặc
- ĐB: xã Định Biên
- KP: xã Kim Phụng
- KS: xã Kim Sơn
- LV: xã Lam Vỹ
- LT: xã Linh Thông
- PĐ: xã Phú Đình
- Phú T: xã Phú Tiến
- Phượng T: xã Phượng Tiến
- PC: xã Phúc Chu
- QK: xã Quy Kỳ
- SP: xã Sơn Phú
- TD: xã Tân Dương
- TT: xã Tân Thịnh
- TĐ: xã Thanh Định
- TH: xã Trung Hội
- TL: xã Trung Lương

2. Quy ước về cách viết tắt các loại hình địa danh

- CTGT: địa danh các công trình giao thông
- CTXD: địa danh các công trình xây dựng
- CTNT: địa danh các công trình nhân tạo
- ĐHTN: địa danh địa hình tự nhiên
- ĐVDC: đơn vị dân cư
- VĐN: vùng đất nhỏ

DANH MỤC CÁC BIỂU BẢNG, MÔ HÌNH, SƠ ĐỒ

Trang

1. Danh mục các biểu bảng

Bảng 1.1. Thành phần dân tộc huyện Định Hoá

Bảng 1.2. Kết quả thu thập địa danh huyện Định Hoá

Bảng 1.3. Kết quả phân loại địa danh theo tiêu chí tự nhiên - không tự nhiên

Bảng 1.4. Kết quả phân loại địa danh theo nguồn gốc ngôn ngữ

Bảng 2.1. Kết quả thu thập và phân loại thành tố chung theo loại hình

Bảng 2.2. Kết quả thống kê cấu tạo của thành tố chung

Bảng 2.3. Xu hướng chuyển hoá thành tố chung vào địa danh

Bảng 2.4. Thống kê địa danh theo số lượng yếu tố

Bảng 2.5. Thống kê cấu tạo địa danh theo loại hình

Bảng 2.6. Thống kê các địa danh theo phương thức cấu tạo mới

Bảng 2.7. Thống kê các địa danh theo phương thức chuyển hoá

2. Danh mục các mô hình, sơ đồ

Mô hình 2.1. Cấu trúc phức thể địa danh huyện Định Hoá

Sơ đồ 1.1. Phân loại địa danh huyện Định Hoá theo đối tượng

Sơ đồ 1.2. Phân loại địa danh huyện Định Hoá theo ngữ nguyên

Sơ đồ 1.3. Vị trí của địa danh trong ngôn ngữ học

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

“Cái tên này có ý nghĩa gì? Tại sao lại gọi tên như vậy?” đó là những câu hỏi mà mỗi con người thường đặt ra khi đứng trước một địa danh. Từ xa xưa, con người đã tìm cách lí giải về địa danh qua các truyện cổ tích, truyền thuyết. Người Tày có truyền thuyết nổi tiếng “*Truyền thuyết Pú Lương Quân*” để lí giải những địa danh trên địa bàn của mình. Để giải thích tại sao lại có “Răng Cáy” (núi Ổ Gà), “Lậu Pét” (núi Chuông Vịt) họ kể rằng:

Từ khi ruộng đất trở nên màu mỡ hơn, thóc lúa thừa thãi đến nỗi mọc thành núi, Báo Luông thấy số thóc thừa có thể đem nuôi súc vật để ăn thịt, vì bây giờ thú rừng ngày càng khó săn bắt hơn. Chàng liền vào rừng bắt được mấy chục con gà rừng đem về nuôi ở núi Răng Cáy. Gà được ăn thóc con nào cũng mượt lông, béo tốt lâu dần cũng quen không thể rời bỏ người được nữa. Báo Luông lại bắt thêm ngan vịt, ngỗng trời về nuôi. Vịt lúc đầu đem nuôi ở núi Lậu Pét [, tr. 21].

Cùng với sự phát triển của khoa học hiện đại nghiên cứu địa danh đã trở thành một môn khoa học là bộ phận của khoa danh học cùng với Tộc danh và Nhân danh.

Nghiên cứu địa danh giúp soi sáng nhiều mặt cho các ngành khác của khoa học ngôn ngữ như ngữ âm, từ vựng, ngữ pháp, phương ngữ học. Không những thế, địa danh còn có tính bảo lưu mạnh mẽ, địa danh vẫn có thể tồn tại mặc dù đối tượng mà nó định danh không còn nữa. Các nhà nghiên cứu đã gọi địa danh là những “*hoá thạch*”, những “*trâm tích*” để ta lần mở lại quá khứ. Có thể coi địa danh học là mảnh đất màu mỡ luôn hứa hẹn cho người nghiên cứu những phát hiện bất ngờ, thú vị.

Địa danh không chỉ là đối tượng nghiên cứu của ngôn ngữ mà còn của nhiều ngành khoa học khác như lịch sử, địa lí, văn hóa. Không thể hiểu đúng

địa danh nếu không sử dụng những tri thức về ngôn ngữ. Tuy nhiên, trong địa danh không chỉ có ngôn ngữ. Địa danh còn phản ánh những đặc điểm văn hoá, lịch sử, tâm lí, tín ngưỡng của con người, địa bàn tạo ra nó. Nghiên cứu địa danh có thể giúp ta phác hoạ bức tranh toàn cảnh về một vùng miền, sự giao thoa, tiếp xúc, ảnh hưởng qua lại giữa các yếu tố ngôn ngữ, văn hoá, lịch sử, địa lí...

Huyện Định Hoá là địa phương có đặc điểm về ngôn ngữ, lịch sử, văn hoá tương đồng với nhiều địa phương ở vùng núi phía Đông Bắc nước ta. Nghiên cứu địa danh Định Hoá giúp ta có cái nhìn khá toàn diện về đặc điểm địa danh ở vùng núi phía Đông Bắc. Định Hoá là vùng núi còn nhiều khó khăn, giao thông đi lại khó khăn tính bảo lưu trong địa danh càng mạnh mẽ hơn. Địa danh trở thành di sản mà tổ tiên để lại cho các tộc người ở đây, được họ trân trọng, bảo lưu. Chính vì vậy, nghiên cứu địa danh Định Hoá hứa hẹn phát hiện mới. Đặc biệt, Định Hoá là vùng chiến khu, “**Thủ đô gió ngàn**” trong kháng chiến chống Pháp. Nghiên cứu địa danh Định Hoá có ý nghĩa nhiều mặt về văn hoá, lịch sử. Tuy nhiên, vấn đề địa danh Định Hoá chưa được quan tâm, cho đến nay chưa có một công trình nghiên cứu chuyên biệt về địa danh Định Hoá.

Vì những vấn đề được đề cập ở trên, chúng tôi quyết định chọn đề tài nghiên cứu “*Địa danh huyện Định Hoá tỉnh Thái Nguyên*” cho luận văn thạc sĩ của mình.

2. Mục đích nghiên cứu

Thông qua việc thu thập, khảo sát hệ thống địa danh trên phạm vi địa bàn huyện Định Hoá luận văn hướng đến 3 mục đích sau:

- Chỉ ra được những đặc điểm chính của địa danh huyện Định Hoá
- Cố gắng làm sáng tỏ những nét đặc thù về một số phương diện của địa danh Định Hoá như: nguồn gốc, cấu tạo, ý nghĩa.
- Tìm hiểu và đưa ra được một số đặc trưng văn hóa thông qua biểu hiện của mối quan hệ giữa địa danh với lịch sử, địa lí và ngôn ngữ khu vực.

3. Đối tượng, phạm vi nghiên cứu

Luận văn xác định đối tượng và phạm vi nghiên cứu như sau:

- Đối tượng nghiên cứu trong luận văn này là những địa danh thuộc huyện Định Hoá bao gồm cả địa danh tự nhiên, hành chính và nhân tạo.

- Phạm vi nghiên cứu là toàn bộ địa danh trên địa bàn huyện Định Hoá gồm 1 thị trấn Chợ Chu và 23 xã (Bình Yên, Trung Hội, Bình Thành, Diềm Mác, Phú Đình, Bảo Linh, Định Biên, Trung Lương, Thanh Định, Sơn Phú, Kim Sơn, Tân Dương, Phú Tiến, Tân Thịnh, Phượng Tiến, Lam Vỹ, Quy Kỳ, Kim Phượng, Đồng Thịnh, Linh Thông, Phúc Chu, Bảo Cường, Bộc Nhiêu).

4. Phương pháp nghiên cứu

Trong luận văn chúng tôi sử dụng kết hợp một số phương pháp nghiên cứu chính sau đây: Phương pháp điền dã, phương pháp thống kê định lượng, phương pháp điều tra qua an kết trong việc thu thập tư liệu địa danh. Phương pháp quy nạp, phương pháp phân tích diễn dịch, phương pháp so sánh đối chiếu và trong chừng mực nhất định có sử dụng phương pháp so sánh lịch sử trong nghiên cứu, phân loại

5. Tư liệu và cách xử lý tư liệu

Thu thập địa danh là trình tập hợp địa danh của một đối tượng cũng như nguồn gốc và sự biến đổi của chúng. Địa danh có thể đã được lưu lại trên văn tự nhưng cũng có thể còn tồn tại trên thực địa. Thu thập địa danh chúng tôi sử dụng các nguồn tư liệu sau:

- Các sách báo viết về huyện Định Hoá [21], [31], [36].

- Các bản đồ: Bản đồ Châu Định thời Gia Long, bản đồ hành chính huyện Định Hoá năm 2008

- Các số liệu, bảng biểu, quy hoạch tổng thể của địa phương [33], [34], [35].

- Tư liệu ghi nhận từ các chuyến đi điền dã

- Những bài báo viết về địa phương

- Kết quả thu được từ điều tra bằng anket